

“MUHADERAT”TA FEMİNAL SÖYLEM

*ELİUZ, Ülkü
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Türk edebiyatının ilk kadın yazarlarından Fatma Aliye Hanım'ın “Muhaderat” adlı romanı, kadınlığını gerçekleştirmek isteyen başkişinin, kendisini nesne ve kurban yapmaya çalışan çevreye/topluma isyan ve itaat merkezli çelişkili tepkilerinin anlatımından oluşur. Eserde, feminal söylemin etkinliği içinde kendini kurtarmış, eğitilmiş, bilinçli ve özgür bir kadın imgesi yaratılır. Toplumun kabulleri, yerleşik ve tutucu değer yargıları göz ardı edilmeksizin kendiliğini bulan başkişi Fazıla'nın çoğunlukla düşünsel boyutlu isyanları, ‘öteki’ rolüne mahkum edilmeme, cinselliği olan bir insan ve erkek ile eşit özgür bir birey olma gayretinin sonucudur.

“Muhaderat” romanında evlilik, cariyelik, aşk, ihanet, yozlaşma gibi temalar çevresinde Müslüman-Türk kadınının feminal anlamda kendini fark edişlerini temsil eden Fazıla tipi ile toplum içindeki ayrımcılığı değiştirme, erkekle eşit şartlara sahip olarak varolabilme, ezilip sömürülmeye karşı uyanık olma ve ekonomik özgürlüğünü kazanma çabaları vurgulanır.

Tebliğde, tarihî ve siyasi arka plan kültürü ile felsefi-bilimsel düşüncelerle ilgilenen bir kadın yazarın, erkek yazarlarla farklılıkları tespit edilerek eserdeki cinsiyeti önemseyen bir yaklaşımın metnin yorumlanma sürecine kazandırdıkları, toplumsal oluşumların kurgusal dünyadaki görüngüleri ve yazarın üslubu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, eşitlik, özgürlük, fark ediş, kendi olma.

ABSTRACT

Feminal Discourse in “Muhaderat”

Muhaderat which is a novel of Fatma Aliye Hanım, one of the first woman novelists of Turkish literature, consists of narrations reflecting contradictive reactions of the main character, who wants to live her womanhood, based on rebellions and obedience towards environment/society

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ELAZIĞ. Belgegeçer: ueliuz@firat.edu.tr/ ulku.eliuz@mynet.com Elazığ.

that tries to sacrifice her. In the novel, an educated, conscious and free woman image is created with a feminal discourse. The rebellions of the main character Fazıla, who discovered herself without neglecting society's expectations and conservative moral values, are the results of the struggles of being a human with sexuality, a free person and equal with men and not being forced to be the "other" person.

In the novel of Muhaderat, the struggles to change discrimination in the society, to live as having equal conditions with men, to resist being used and to gain economic freedom are stressed with the character of Fazıla representing awareness of Muslim-Turkish woman in a feminal context in the framework of marriage, love and betray.

In this paper, determining the differences of a woman writer having philosophic-scientific thoughts with a historical and political background from male writers, the contributions of an approach giving importance to sexuality to the process of text interpretation, the appearance of social formations in the fictional world and writer's style will be evaluated.

Key Words: Woman, equality, freedom, awareness, ego.

Giriş

Sosyolojik, politik ve ahlakî yönleri olan feminizm, erkek egemenliğine karşı kadın haklarını anlamayı ve sorgulamayı amaçlar. Bu bağlamda feminizm, "*kadınların erkeklerle aynı haklara (güç ve) yetkilere ve olanaklara sahip olmaları gerektiği düşüncesi ve bu düşüncüyü gerçekleştirmek için ortaya konan uğraş*" (Procter, 1995; 512) olarak tanımlanır. Dolayısıyla feminizm, toplumu eğitmek ve aynı zamanda tek taraflı bir önerme üzerine kurulu kurumların yeniden yapılandırılması için bilinç düzeyini yükseltmeyi hedefleyen bir reform hareketidir.

Bir cinsin diğer cinsi *öteki*'leştirilmesinin yanlış ve insanlığın gelişimi önündeki en büyük engellerden biri olduğu düşüncesinde odaklanan feminizm, cinsiyetin bireysel ve toplumsal kimlik biçimlenmesindeki rolünü de sorgular: "*Feminist bilinç, kadınların ezilen bir gruba mensup olduklarının ve dolayısıyla haksızlığa uğramış oldukların farkına varmalarını ve bu haksızlığın doğal değil de toplumsal/kültürel bir olgu olduğunu kavramalarını içerir.*" (Berktaş, 2006: 88) Bu bağlamda varlığının anlamını sorgulayan kadın için, ikincil, öteki olmamak adına çaba göstermek toplumsal kabullere karşı bir meydan okuyuştur.

Tarih boyunca hep baskı, sömürü, ayrımcılık ve dışlanma ile karşı kar-

şıya kalan kadın, “*güç ilişkilerinin en görünür hale geldiği alan*” (Baykan, Ötüş-Baskett, 1999: 20) olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğasını anlayabilme isteği içerisindedir: “*Kadınlık ve erkekliğin biyolojik bir temeli vardır ve bu değişmez; ancak cinsiyet, bu temelden ibaret değildir; onun üzerine kurulan ve toplumsal bağlama göre değişen bir örüntü vardır: Toplumsal cinsiyet.*” (Bora, 2005: 37) Yazılmamış kurallar ve dayatılan roller ile erkek egemenliği veya baskısı altında bir alt kültür olmaya itilip erkeğin hakimiyeti altında ikincil/ öteki konumuna dışlanırken, kendi duyusal kimliğinin farkındalığında ben oluş süreci yaşar. Bu süreçteki feminal farkedişler dizgesi, kadının kişi olarak kendi benliğini oluşturma serüveni hâlinindedir.

İlk Türk Kadın Yazar: Fatma Aliye ve Eseri: Muhaderat

Tanzimat döneminin ünlü devlet adamlarından tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye, Türk edebiyatının ilk kadın roman yazarıdır. İlk kadın roman yazarı olması ve dönemin toplumsal etkinliklerine katılması, edebiyat tarihi açısından dikkate değerdir.

Eserlerinde feminal farkedişler dizgesini, kadın-yazar kimliğiyle kurgulayan Fatma Aliye, Osmanlı ailesi içinde geçen olayları, önceleri Fransız romantiklerinin etkisi altında ve giderek gerçekleri yansıtan boyutta metinleştirir. Fatma Aliye'nin eserleri, “*Türk edebiyatında kadının kendini gerçekleştirme, öğrenim görme, ekonomik bağımsızlığa ulaşma yolunda engellenmemesi, toplumda erkekle eşit şartlar altında var olabilme şansına sahip olması, ezilmeye sömürülmeye karşı uyanık olması, bu uğurda çaba harcaması anlamında feminizm*”(Aytaç, 2006: 403)'in roman kurgusu içindeki varlığının ilk örnekleri halindedir. Fatma Aliye eserlerinde, kadın psikolojisini ve erkeğe bağımlı yaşama zorunluluğundaki kadının sorunlarını kadın-yazarın kimliğiyle aktarır.

Muhaderat (1891)¹, Fatma Aliye'nin devirle ilgili yapılan çalışmalarda “*yenilik atılımı*” (Baykan, Ötüş-Baskett, 1999; 85) olarak nitelenen ikinci romanıdır. Eser, Tanzimat devrinin ataerkil bakış açısının baskıcı, yıkıcı ve savaşçı değerleri ile egemen özne erkeğin yanında nesne, kurban rolüne sürüklenen kadınların öyküsünün anlatımından oluşur. Yazar, toplumdaki kadın statüsünün, alınan eğitim, mensup olunan aile ve en önemlisi de toplumda genel olarak yerleşmiş bulunan “kadın” kategorisi ile kavramsal düzeyde canlı bir güç olarak kadın-yazar kimliğinden kurgular.

Muhaderat, sultanlık-kölelik ikilemindeki başkışı Fazıla'nın toplumsal

¹ Çalışmada Fatma Aliye Hanım, Muhaderat (Haz. Kerim Çetinoğlu), Beyaz Balina Yayınları, İstanbul 2005 kullanılmıştır.

erkin yaptırımları, kız ve erkek ayırımına dayalı normları aşma mücadelesinin özgün bir kurgusudur. Eserde, tarih boyunca hep ezilen, sömürülen, dövülen ve “*dışlanmış bir öteki olarak kurgulanan*” (Berktaş, 2006: 112) kadınların erkeğe tabi yaşayışına ve kendi oluşlarının hep bastırılışına, engellenişine; düşünsel boyutlu, eyleme dönüşmeyen başkaldırıları dile getirilir.

Fazıla, kendiliğini bulmaya çalışan eğitilmiş, bilinçli bir kadın imgesidir: “*Fazıla'nın bir çok hususiyetleriyle, Fatma Aliye Hanım'ı temsil eden bir kadın kahraman olduğunu düşünebiliriz. Başka bir ifadeyle, romancı, Fazıla'da kendini idealize etmiştir*” (Has-Er, 2000: 348) Başkişi, ötekiliğine, ikincilliğine mahkum olmama adına düşünsel boyutlu eylemlerde bulunur ki, bu tavrıyla Müslüman- Türk kadınının feminal uyanışının da simgesi olur.

Eserde, evlilik, aşk, ihanet, dostluk, kaçış, yozlaşma, cariyelik, yabancılaşma gibi temalar, feminal söylemin etkinliği içerisinde entrik kurguyu şekillendirir. Eserde başkişi dışındaki kadınlar (Calibe, Fevkiye, Enise, Rûveyde, Münevver Hanım, Fevkiye'nin annesi, Muhterem Efendi'nin Hanımı, Reftar, Mehveş, Mehpare, Sevda, Muhabbet, Mürebbiyeler, Sadberk Hanım, Fazıla'nın kayınvalidesi, Mefharet vd.), toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farkında değildirler ve sadece günlük bir yaşamı süren nesnel kişiliklerdir. Yazar, kadınların ikincil konumlarında etkili olan biyolojik, sosyal, psikolojik, dilsel, hukuksal, ekonomik ve düşünsel nedenleri sorgularken bazı çıkarımları önceler. Toplum içindeki cinsiyet ayrımcılığının boyutlarını belirginleştirerek, kadın olmanın özne'liği engelleyen ve kadınları nesnelleştiren genel eğilimlerini işaret eder.

Çalışmada, başkişinin şahsında kadının feminal uyanış serüveni şu başlıklar altında değerlendirilmiştir:

- Kadının düşünsel ve dilsel boyun eğişi: susma, kabullenme
- Babaya itaat: yapıtımsal bağlılık
- Eve ve erkeğe lazım olan nesne/ makine olarak görülen kadın
- Kadının yeniden doğuşu: Kendi oluşu

Kadının Düşünsel ve Dilsel Boyun Eğişi: Susma, Kabullenme

Tanzimat döneminde erkek egemenliğinde “*kendini gerçekleştirme*” (Aytaç, 2006: 403) ayrıcalığını kullanamayan/kullanmasına izin verilmeyen kadın, var olan toplumsal düzende, öteki olarak yaşamayı, nesne olmayı kabul eder ve kadınlığını yadsır. Eserde, kadınların geleneksel rolleri ve kendilik değerleri arasında yaşadığı çatışmanın, erkekler ya da erkeklik

lehine bir gelişim çizgisi izlediği görülür.

Fatma Aliye, isyan-boyun eğiş/ itaat arasında sıkışan kadının özgürlük arayışına Türk-İslam anlayışı çerçevesinden yaklaşır. Romanın başkişisi ve Fatma Aliye'nin ideal kadın tipi olan Fazıla, toplumsal normlar, yerleşik ve yanlış değer yargıları ile kuşatılmış bir kadındır.

Erkek egemen toplumun “köle”si ve kocasının “*ücretsiz evcil kölesi*” (Michel, 1984: 65) olmaya zorlanan diğer bütün kadınlar gibi başkişisi Fazıla, insiyatifsiz, edilgen, olaylara yön verebilmek yerine olayların kendi adına gelişmesini beklemek durumunda bırakılan, her an toplumun eleştirisine uğrayabilecek olan bir tiptir. Bu nedenle kendisine sunulanları kabullenir ve çaresiz susar: “*Kadınlar için en uygun dil. Konuşmamak veya susmaktır. (..) Susmak, savaşımın imkânsız olduğunu gösterir.*” (Oh, 2007: 204) Kendisine, ailesinin onurunu koruması gerektiği bilinci yüklenmiştir ve isyan etmeksizin boyun eğer, sabreder. O, annesi gibi melek soyludur ve annesinin yazgısını ödünçlemiştir:

“– ne kadar büyük sabrın var! Üstelik daha on yedi yaşındasın.

– on beş yaşından sonra çocukluk geçer. Karakteri çocuk olanlar ise kırk beş yaşına gelseler yine çocukturlar. (..)

– bu yaşta çocuklara annelik ediyorsun! Yalnız annelik mi ya? Babalık görevini sen yapıyorsun üstelik, üstelik okulunu bitirmek ve eğitim seviyesinin mükemmel olması için sen gayret ediyorsun.” (s. 11-12)

İsmiyle müsemma olarak faziletli, erdemli, anlayışlı, kişilikli ve sabırlı bir kişidir. Bu verili değerleri ile Fazıla, toplumsal konumu, kimin kızı ya da karısı olduğu gerçeği, aile yapısı ve cinsiyetinden ötürü bulunduğu toplumdaki biçilmiş rolleri benimsemek zorunluluğu arasında sıkışır. O, toplum içindeki ayrımcılığa rağmen, cinselliği olan bir insan olma ayrıcalığını kullanmak ve etken bir özneye dönüşmek ister.

Babaya İtaat: Yaptırımsal Bağlılık

Fazıla ve diğer bütün kadınlar, kendilerine sunulanların ve yaşamak zorunda olduklarının bilincindedir. Fakat olumsuzlukları ve kendilerini sınırlayan durumları değiştirmek için bir şey yapamazlar; daha doğrusu yapmayı bile düşünemezler: “*Kadınlar kendi düşünce, duygu ve görüşlerini kamu önünde açıklamaktan korkmakta; başkaları, çoğunlukla da erkekler tarafından geliştirilen düşünceleri benimsemeye zorlanmaktadır.*” (Demir, 1997– 79-80) Bu kabulleniş, olanlar ile olması gerekenler arasında yaşanan iç çatışmanın sonucudur. Kendine güvensiz ve tereddütlü

olan kadın, bu durumda sadece susar ve kabullenir:

“Ben babama beni filanca adama veriniz diyemem. O babamın hakkıdır. (..) babama karşı gelemem.” (s.124)

“Bir kıza eş seçmesi babanın hakkı olduğunu bilirsin değil mi? (..) Benim görevim sana hükmetmek, senin vazifen de bana itaat etmek olduğunu biliyor musun yavrum?” (s.148)

Evleneceği erkeği seçme hakkı bile kendisinde olmayan başkışı, “*ni-zam adına, düzen adına, müessesese adına, örf adına ve daha da müşahhası erkek uğruna.*” (Sezen, 2002: 113) özgürlüğünü kullanamaz/kullanmasına izin verilmez. Bu kuşatılmışlık içerisinde, cinselliği nedeniyle elinden haklarını geri alma şansı hatta isteme olanağı dahi yoktur. Baba ve daha sonra da koca, onun bütün haklarını tümüyle engeller.

Erkek egemen toplum yapısında ailenin yaşam biçimini belirleyen, kararları kendisi veren ve aile bireylerinin davranışlarından sorumlu olan baba tipi olarak Sai Efendi, kızından kendine kayıtsız şartsız itaat bekler. Mutlak ataerkil anlayışın temsilcisi olan Sai Efendi, şeklen kendisine düşen görevleri yapan, özde ise duyarsız ve umarsız bir babadır: Çocuklarının ve evinin idaresi için ikinci evliliğini yaptığını söylemesine rağmen aslında kendisi/bedeni için evlenir:

“Çocuklarına anne; evine çeki düzen getirecek ve kendisine kadınlık edecek birine ihtiyacı olduğunu görür. Zavallı adam! Her kadının kendisine iyi bir eş olabileceğini biliyordu. Ama çocuklarına anne olup olamayacağına düşünemedi. (..) Şimdi ilk önce çocuklarına anne, evine bir idareci lazımdı. Ama mesele bunu yapmaya gelince keyif her şeyden önemlidir derler. Adamcağız keyfi için kendine eş arıyordu ama böyle demiyordu.” (s. 23-24)

Topluma karşı rol yapan ve ideal bir baba olduğunu göstermeye çalışan Sai Efendi, sadece kendisini, kendi rahatını düşünür. Bakar ama görmez. Üvey annenin çocuklarına yaptığı eziyetleri, evinin içinde dönen oyunları ve hatta eşinin kendisini aldatmasını fark edemez. Kendi dışındaki dünyaya karşı hep kapalıdır ve kolayca yönlendirilebilir. Kızını/Fazıla’yı eşinden ayırdığında evine kabul etmez; hatta hile ve iftiralar ile reddeder.

Kendine sunulanları yaşamak zorunluluğu ile karşı karşıya kalan başkışı, evdeki ve toplumdaki etkisizliğinin bilincindedir:

“Benim neye sözümün geçtiği var ki hizmetçiye geçsin.” (s. 11)

Fazıla ve diğer bütün kadınların toplum içindeki genel devinimini ve

etkisizliğini gösteren bu durum karşısında evlilik tek çıkış yoludur. Zira, kadının özelde evde, genelde ise toplumda etkisi yoktur; varlığı bir anlam ifade etmez.

Başkişi, annesinin ölümünden sonra kendisine ve kardeşine destek olan komşu Münevver Hanım'ın oğlu Mukaddem ile evlenerek, evden kurtulmak ister. Münevver Hanım'ın kendisini kardeşiyle birlikte kabul ediyor olması için bu evliliğin önemini artırır:

“Münevver Hanım beni de Şefik'i de çok sever. Bu güne kadar bize annelik ve hamilik etti. Benimle beraber Şefik'i de kabul edecekmiş.” (s. 15)

Kendisini kabul edilecek bir nesne olarak gören başkişi, yaşamın kendisine sunduklarını değiştirme ve etkileme şansının olmadığını düşünür: *“Kadınların trajedisi, onlara atfedilen rolleri bizzat kendilerinin seçmeleridir, bu rollerinin onlara dayatılmalarında yatmaktadır.”* (Demir, 1997: 99) Bir alt-kültür halinde kendisine benimsetilen değerleri ve kabulleri içselleştirir.

Eve ve Erkeğe Lazım Olan Nesne / Makine Olarak Görülen Kadın

Eserde, bireylerin evlilikten beklentileri farklı görüngüler gösterir. Genel anlamda *“İnsan toplumlarının evrensel ensest yaşağına getirdiği evrensel bir çözüm”* (Badinter, 1992: 117) olan evlilik, iki kişinin aynı noktada buluşması, aynı noktaya bakması olarak değil; başkişi dahil olmak üzere bütün kadınlar için zorunlu bir kaçış halindedir. Evlilik, ideal masalsı birlikteliğe yaklaşmış, aile mitosunu anlayışının organik bütünlüğüne uyum ve destek sağladığı zaman birey için anlam kazanır. Fakat eserde, evlilik sadece tensesel birlikteliği ifade eden ve kadın için bir kurtuluşu imler durumdadır. Fazıla, diğer bütün genç kızlar gibi belli bir yaşta sonra evliliğe/ bir erkeğe hazırlanır:

“Fazıla'nın piyanosunun yaşına göre olmadığını mükemmel derecede iyi çaldığını herkes bilip söylüyor. (...) resimde bile o mükemmelliğe ulaştı. Her konuda bilgisi becerisi var. Yaşıtlarının yapamayacağı şeyleri büyük ustalıklarla yapıyor. Fransızcası mükemmel, bundan başka çok da güzel yazıyor. Türkçeyi bunlardan önce ilerletti. Hâlâ da devam ediyor. Gelin olunca kadar da devam ettireceğim.” (s. 41-42)

Eğitimi, alışkanlıkları ve davranışları evliliğe ve evleneceği erkeğin rahatına yönelik düzenlenen Fazıla, evlilik yaşının doğal ritüeli olan görücü geleneği ile de karşı karşıya kalır. Erkek anneleri, oğullarına ve ailelerine *“en iyi”*, *“en güzel”*, *“en becerikli”* kızı arama ve seçme görevini bir misyon gibi yürütürler:

“Oğul evlendirmek isteyenler birçok kızı birden görüp içinden istediğini beğenmek için düğüne gelirler. Seçip seçip de istediğini beğenirler. Beğenirler ama bakalım beğendiğini de ona verirler mi? Asıl mesele hepsi de şansına, ailelerine yaraşır en güzel, en becerikli, en iyi kızları ararlardı.” (s. 17)

Toplumsal norm kategorisinde yer alan “kız arama” ve “kız seçme” eyleminin hedefi, erkek çocuğa iyi bir evlilik yaptırmaktır. Kendileri de birer kadın olan anneler, hem cinslerini nesnelleştirmektedirler; fakat bunu geleneksel bir sorumluluk olarak yükledikleri için olağan ve kutsal bir görev olarak algılamaktadırlar. *“Vücutları başkalarının beğenisine sunulan bir meta haline getirilerek kendilerine yabancılaştırılan”* (Demir, 1997: 79) genç kızlar, görücü ritüelinde bir nesne/ eşya konumuna indirgenir ve kendileri de aynı bakış açısına sahip olduklarından bu durumu, insiyatif-siz, edilgen ve pasif bir şekilde kabullenirler.

Fazıla, üvey annesi Calibe’nin kendisine ve erkek kardeşine darlaştırdığı baba evinden kurtulmak için evliliği ister. Onun için, annesinin ölümü ile başlayan olumsuzlukların ve üvey anne ile yaşanmaz bir nitelik kazanan baba evinden kurtuluşun adıdır evlilik. Bu yönüyle, sorunların çözümünü imler. Buna rağmen, on yedi yaşında hem kendinin hem de erkek kardeşinin sorumluluğunu alan/ almak zorunda kalan başkışı, evliliğin kurtuluş mu, yoksa yeni sorunların başlangıcı mı olacağı konusunda endişelidir:

“– gelin olup gitsen bu rahatsızlıktan, bu sorunlardan kurtulurdun.

– ben de bu şans varken gittiğim yerde de rahat ve mutluluk bulacağımı zannetmiyorum. (..) Ne yapayım kaderimmiş.” (s. 13)

“Ben iyi diye evlenirim de kötü çıkarsa bahtıma.” (s. 140)

Evlilik, kaderdir yani kadının geleceği şansa bağlıdır: *“Kadınları bir kadere mahkum etmek, kurtuluşlarının önüne toplumsal veya iktisadi kurumları, insanın biyolojik yahut psikolojik yapısını aşamaz engeller olarak koymaktadır.”* (Demir, 1997: 95) Seçilen ama seçemeyen kadınlar, bu durumda çaresiz bir boyun eğiş içerisindeyler.

Bu aşamada, çatışma yaşadığı ve kendisine itaat etmeyen hizmetçisi Reftar’ı satmayı düşünür. Bu hemcinsini satma hakkını sorgulama, kadın-efendi ve kadın-köle arasındaki çelişkilerin de göstergesidir:

“Anneciğim hayattayken bana “Ben şu kızın hain bakışını beğenmiyorum, satalım. Kızım ben sana başkasının alırım” dedi. Çocukluk akli! Kesinlikle razı olmadım. Beraber oynadığım için kıyamadım. Kendim için

düşman beslemişim. Önce satmak için hükmüm geçti. Fakat şimdi satmak için geçmiyor.” (s. 11)

Evin idaresinde, çocukların bakımında, hatta erkeğe kadınlık görevi için satın alınan kölelerin/ cariyelerin hiçbir insani ve yasal hakkı yoktur. Toplum, onları gerekli durumlarda çoğunlukla fiziksel olarak kullanır; fakat onların ruhsal durumları ile ilgilenmez. Çoğunlukla kadın olan bu köleler, kayıtsız şartsız itaat etmek ve efendinin/sahibinin emirlerini yerine getirmek zorunda olan birer “*cinsel nesne halinde*” (Mendel, 2000: 117) ve “*erkeğin şiddeti ve çevreden gelen baskı yüzünden içindekileri dışa vurmadan hep içinden tıkanık durumdadır*” (Oh, 2007: 204)lar. Evlilik ile kendisi de bir erkeğin kölesi durumuna gelen kadının, kendi hemcinsini bu şekilde kullanması ise, toplumsal ikiliğin göstergesidir. Romanın başında kölesini/ hemcinsini satmayı düşünen başkişi, sonunda ise kendisi köle olarak satılır.

Calibe, Süha ve Reftar’ın işbirliği ile atılan bir iftira sonucu Fazıla-Mukaddem evliliği engellenir. Bu süreçte, Fazıla bütün geleneksel kabulere rağmen kendi evlilik kararını kendisi alma yönünde bir gayret gösterir:

“Babasına ‘ben filanca adamı isterim, beni onunla evlendir.’ diyemezse de, ‘Ben filanca adamı istemem, beni ona verme.’ diyebilecekti.” (s. 128)

Fakat babasının baskıcı, dayatmacı tavrına direnemeyen Fazıla, razı olma zorunluluğu içerisinde hareket eder ve ilk evliliğini bu kaçış psikolojisi içinde sonradan görme, şımarık bir mirasyedi olan Remzi Bey ile yapar. Remzi için kadın, evdeki herhangi bir eşyadan farksızdır: gerekli ama önemsiz...

“Remzi, evine gerekli olan şeyi tedarik ettiği gibi harem için de birkaç cariye aldı. Daireyi güzelce düzenledi. Sonra o daireye bir hanım gerektiğini gördü. Evine getireceği kızın da iyi bir terbiye görmüş bir soylu kızı olmasını istiyordu. Soylu kızının nasıl olduğunu bildiğinden değil, sadece evinde bulunacak hanımın bir asil kızı olmasına heveslendiğinden ve asalete pek özendiğinden bunu istemişti.” (s. 171)

“Gerekli” olduğu fark edilen bu eşyayı almak isteyen Remzi, duygusal değil, fiziksel ve maddi bir evlilik yapmak istemektedir. O, “*itaatkar, edilgen, hareketliliği düşük ve yaşam alanı sınırlı*” (Bora, 2005: 103) bir kadın ile evlenmek istemektedir. Onun için kadın, sadece ev ve beden için kullanılacak bir nesnedir:

“Rıfki ile Remzi gibi babalarının karşısında, annelerinin ağzını açmaya cesaret edemeyip kocasının getirdiği bir basma elbiselik için birkaç kere el etek öptüğünü ve külbastı tuzsuz olmuş diye sille tokat dayak yediğini gören adamların nezdinde eş denilen şeye neden kadar kıymet versinler ki?.. Bu gibi erkekler, evlilik hayatını, yaşadığını sadece kendisinin iddia ettiği kadını hiçbir hata kabul etmedin hareket eden bir makine gibi görürüler. Belki de eşlerinin cansız olduklarını düşünürler! Hatta bunlar eşlerinin cansız olduklarını düşünürler! Hatta bunlar eşlerine katlanamayacak derecede yaptıkları zulümlerini para ve hediyelerle örtmek isterler ki onlara da öylelikle gönülleri hoş edilen eş lazımdır.” (s. 179)

Erkek, ataerkil düzenin kendisine tanıdığı ayrıcalıkları istismar ederek, kadını “makine”, “cansız” ve “şey” olarak niteleyecek derecede ikincilleştirir: *“Ataerkilliğin özel mülkiyete dayalı ailesinde kadınlar hane içinde erkeklerin malıdır; ilk ve tek amaçları erkeğe haz vermek olan kadınlar, nesnelere çok daha az önemlidir. (..) Onu bir mal gibi sahiplenen ve vahşice kıskanan egemen erkek, onu bin türlü kuralla kuşatır.”* (Donovan, 2007: 97) Babanın anneye yaptığı baskı, sömürü ve eziyeti, kendisi de eşine reva gören erkek için bu durum olağandır, gelenekselleşmiş bir ‘öteki’leştirmedir. Kadın-erkek ilişkisinde bu fiziksel güç ve cinsiyet farklılığı merkezli çatışma, Fazıla-Remzi evliliğinde çok belirgin olarak kendini gösterir. Fazıla, kurtuluşu olan eşine ve evliliğine sıkı sıkıya sarılır. Kendisini kocasına adar; onu gerçek bir tutkuyla sever:

“O zamana kadar aşk ve sevgiyi eşi olacak adama saklamış olduğu için, düşündüğü kişi eşi olamasa da evlendiği adamı o eski sevdasını kalbine gömerek sevdi. Hem de sevdası arttıkça arttı. (..) Evlendikten sonra sevgisini verdiği adamın Remzi olduğunu görüp, artık olanca aşk ve sevgisiyle onu sevmeyi de kolaylıkla kabullendi. (..) Evlilik önemli bir adımdı. (..) Mukaddem Bey’e aşkın ne demek olduğunu, Fazıla eşini sevince anladı. Aşkı öylesine arttı ki artık Remzi’yi çıldırısıya seviyor, sevgisi gittikçe büyüyordu.(..) Fakat zavallı kadın kendisinin de sevdiği tarafından sevilme istiyordu.” (s. 171-172)

“Fazıla’nın tek arzusu Kocasını ile mutlu olmaktır. Hatta eşinden ayrı olarak geçirdiği zamanlarda hayatı boşu boşuna akıp gidiyormuş gibi gelirdi. Remzi olmadan geçirdiği ömrü ömürden saymazdı.” (s. 175)

Başkışı, kendisini bedeni ve ruhu ile evleneceği erkeğe saklamış ve evlendikten sonra da kocasına sınırsız bir bağlılık içerisinde kendisini adanmıştır. Kocasını sever, ona aşık olur, onu yaşamının merkezine yerleştirir. Fakat Remzi, Fazıla’nın beklentilerine cevap veremez. Onun için kadının

bir önemi yoktur. Yaptığı satın alma nitelikli evliliğin, kendisini toplum içinde saygın bir yere getirmesi yeterlidir:

“Ben hiç çirkin hanım alır mıyım? Sonra benim zenginliğim neye yarar?” (s. 181)

Kadını, kendisini tamamlayan bir özne olarak değil de, bir eşya/nesne gibi algılayan Remzi, bu bakış açısıyla Fazıla’ya sevgi ve ilgi göstermez:

“Bir gün Fazıla, Remzi’nin tam iki saat boyunca bir köpeğini okşamakla vakit geçirdiğini gördü. O köpeği kıskanmıştı. Çünkü Remzi hiçbir gün iki saatini kendisiyle sohbet etmek için geçirmemişti. Aslında bu kadar süre beraber oldukları olmuştu. Fakat o zamanlar Remzi mutlaka başka bir şeyle meşgul olur, ya kırılmış bir sandalyenin ayağını tıpkı bir marangoz gibi yapmak ya da kendinin yapmış olduğu bir sehpayı veya küçük bir dolabı Avrupa boyasıyla boyamakla uğraşır; Fazıla’ya pek laf atmazdı. Zaten Fazıla’ya söyleyecek sözü olmadıktan sonra ne bulup da söylesin.” (s. 174)

En yakını olması gerek eşinin yanında bir “köpek” kadar değeri olmayan, bir eşyaya (sandalye, dolap, sehpa) gösterilen ihtimamı göremeyen Fazıla, evlilikten ve eşinden beklentilerinin karşılığını bulamaz; kompleks yaşar. Bu iletişimsizliği ve evliliğini sorgulayan Fazıla, eşinin ihanetleri karşısında olgun davranır; fakat bu da çözüm olmaz:

“Fazıla; artık kendisinin yapacağı şeyin, hemen ertesi günü babasının evine gitmek olduğunu gördüyse de kendi için babasının evinin herkesinki gibi olmadığını hatırladı. (...) kocasının evindeki rahatsızlıktan kaçacaksa, babasının evinde rahat bulamayacağını, aksine şimdi kocası ile de geçinemeyip geldi diyerek kendisine daha çok zulüm edeceklerine tahmin ediyordu. Zavallı kadın uzun süre düşündükten sonra, üvey annesinin kahrını çekmektense kocasının kahrını çekmeye razı oldu.” (s. 196)

Evlilik hayatında umduklarını bulamayan ve kocasının ihaneti ve sevgisizliği ile yıkılan başkışı, “kocasının kahrını çekme”, “ihanetlerine göz yumma” ile “babasının evine dönme” arasında sıkışır. Her iki mekan da, onun için dar/kapalı niteliklidir. Bu ikilem içerisinde, kocasını tercih etmek zorunda kalır.

Yeniden Doğuş: Kendi Oluş

Fazıla, kocasının ‘çocuğun olmuyor’ bahanesiyle cariyeleri odalık almasına, onlarla bir tür ihtiyaç giderme ilişkisi kurarak gönül eğlendirip bıktıktan sonra tekrar geceyi dışarıda geçirmeye başlamasına tahammül

etmeye çalışır. Bu dönemde, Remzi ile kendisini kıyaslayan Fazıla, feminal bir uyanış içerisinde:

“– Beyefendi! Ben bu işe çocuk için rıza göstermişim. Çünkü bu durumda insanlar beni ayıplamazdı. Fakat şimdiden sonra ben sizin odalık almanıza razı olursam, o vakit herkes bana hayvan nazarıyla bakar. Beni ele güne rezil edersin.

– Acayip! Sanki hiç karısının üzerine odalık alan yok. Hepsi çocuk için mi alıyor?

– O başka mesele beyefendi! Mesela bir erkeğin karsından üstün bir şeyi olur. Gerek güzelliğinden, gerek bilgisinden, kültüründen, akıl ve zekasından ya da asalet fazlası olur ki o erkek bir karı daha alabilsin. Eğer o iki karı da o erkekteki üstünlüğü dolduramayacak olursa erkek yine fazla kalırsa, o erkek bir daha alabilir. O üç kadın bir yere geldiği halde yine o erkeğin değerinde bulunmaz ve ona denk gelmezlerse, o adamın bir dördüncü de almaya hakkı vardır. O dört kadının varlığı dahi o erkeğin kıymetine varamazsa, artık o erkeğin de ondan sonra odalık namıyla pusulanın aşağısına doğru istediği kadar hesap yürütmeye hakkı vardır. Lakin gelelim bize! Seninle bana fiyat biçilmeye kalkışılrsa, acaba benimle kıyas olunabilir misin hiç?” (s. 203-204)

Başkışının, erkeğin dört kadınla evlenmesi yani ilk eşin/ kendisinin rızası alınarak yapılsa da çok eşlilik üzerine yaptığı bu yorum, erkek-kadın eşitsizliğinin ve erkeğin lehine düzenlenen toplumsal düzenin bir işaretidir. Evlilik, iki kişinin biz’de buluşarak tek beden ve ruhta bütünleşerek birbirini tamamlamasından uzak bir nitelik almıştır. Sadece erkeği memnun etme ve bu memnuniyeti sağlama adına kadını kullanma merkezli bir ilişkiye dönüşmüştür. Erkek istediği sayıda kadını cinsel anlamda sömürme ve kendisine tanınan bu sınırsız imtiyazı koruma hakkına sahiptir. Erkeği memnun etme yönünde, kadının hem beden hem ruh olarak sömürüldüğü ve erkekle eşit bir konuma getirilmeye çalışıldığı görülür ki, bu durum kadınların kendi oluşlarının en temel engelidir. Kadın hiçbir hakka sahip olmayan bir nesne halindedir. Toplumsal yaptırımlar ile, kadın sınırlanır ve bu sınırları erkek belirler; erkeğe ise sınırsız bir özgürlük alanı sunulur.

Başkışı, kocasının kendisiyle ne zeka, ne akıl, ne beceri, ne de asalet yönünden eş olmadığını farkındadır ve bunu söylemekten de çekinmez. Onun bu tavrı, mutlak ataerkil düzene bir başkaldırı niteliğindedir, zira “mutlak ataerkillikte kadınla erkek arasındaki ayrılık öylesine dikey bir hiyerarşiye dayanır ki, cinslerin birbiriyle karşılaşmasını ve birlikte her-

hangi bir şey yapabilmelerini bile dışlar görünmektedir. Biriyle ötekini, iyi ve kötü, güçlü ve güçsüz vb. karşıtıllıklarla düşünme sonucunda, ortak yanları tümüyle algılanamaz olmuştur. Seçilmiş ırkla lanetli ırk arasında nasıl bir ilişki bulunabilir ki? Üreme (ve üretim) her şeye rağmen birlikte yaşamalarını zorunlu kılsa da, ilişkileri türdeş olmayan, yabancı, hatta düşman iki dünya arasındaki ilişkinin ötesine geçmez.” (Badinter, 1992; 129) Bu genel hükmün ötesine geçmeye çalışan başkışı, kocasının haksızlıklarına karşı tepkiler geliştirir: Kocasıyla aynı odada yatmamaya başlar/odalarını ayırır, genç kızlığında olduğu gibi kendisine zaman ayırmaya başlar, kitap okur, piyano çalar, eski arkadaşlarıyla görüşür. Bu onun kendi geleceğini kendisinin belirlemesi yönünde attığı ilk adımlardır; zira *“insan, kendi özgür seçimleriyle kendi varlığına şekil verebilir, kendisini değiştirebilir. İnsanın yapısını ve davranışlarını, genetik özellikleri veya çevre şartları değil; kendi özgür seçimleri belirler. Seçme özgürlüğü, aynı zamanda sorumluluk da getirir.”* (Dökmen, 2002: 29) Böylece tam boyunduruk rolünden kurtularak ‘kendim’ duygusu içinde varlık bulmaya çalışır. Bu şekilde geçen dört yıl içinde kocasının, tavırlarına devam etmesi ve bu tavırlara kendisinin tepkisizliği karşısında çevreden gelen eleştiriler üzerine, başkışı babasının evine dönmeye karar verir. Fakat babası, onu evine kabul etmez:

“Ben kızımı ölünceye kadar geçinsin diye kocaya verdim.” (s. 210)

“Ölünceye kadar geçinmek”, kadın için tek yoldur. Başına ne gelirse gelsin itiraz etme, ailesinden destek isteme ya da bir çözüm arama şansı yoktur. Bu çıkmazda Fazıla, tek çıkar yol olarak ölümü/intiharı düşünür. Zira kocası kendisini aldatmakta, aşağılamakta ve o bunları çaresizlik içerisinde seyredip kabullenmek zorunda kalmaktadır:

“Kocam beni evinden attı. Babam evine kabul etmedi! Tüm bu olanlardan sonra yapılacak tek şey eldeki birkaç parça mücevher ve eşyayı satıp, tek odalı bir eve sığınmak ve işleyip çalışmak veya bir yerlerde hizmetçilik yapmaktı. (..) Kocasının evinden attığı, babasının kabul etmediği bir kadına insanların ne gözle bakacağını sen de bilirsin.” (s. 214)

Bu intihar mektubunda belirtildiği ve özellikle vurgulandığı gibi kadının ev'i bile yoktur. Babasının ve daha sonra da kocasının evinde yaşar. Onlarla herhangi bir uyuşmazlık durumunda ise dışarıda kalır. Sağlam dini bir terbiye almış olmasına rağmen intihara yönelen Fazıla, bir kadının/ölmüş annesinin hayali ile intihardan kurtulur. İntiharın dinî ve ahlakî yanlışlığını vurgulayan bu ifadeler, Tanzimat döneminde genel bir eğilim olan bu kaçış yöntemi eserde sorgulanır ve kadın için bunun kurtuluş olmadığı, asıl kurtuluşun kendi olarak yaşamak olduğu belirtilir.

“İntiharı hiçbir şey yapmaya güçleri kalmayıp, her şeyden aciz olanlar gerçekleştiriyorlar! Halbuki bir şey yapmaya çabalamadıkları gibi, o acizler Allah’a karşı isyan ediyorlar? Şu dünyadaki acılara katlanamazken kendilerini ebedi bir azabın içine atıyorlar.(..) Bu fikirlerim beni intihardan vazgeçirdi. İntihar! Miskinlerin, zayıfların, sabırsızların, korkakların başvurdukları bir yoldur! Evet! İntihar, eziyete, cefaya tahammül edemeyecek kadar miskinlerin, feleğin çarkına karşı göğüs gerip karşı duramayacak kadar kokakların, elem dolu bir hayata dayanamayacak kadar zayıfların, işkencelere karşı sabredemeyecek kadar metanetsizlerin işidir. Hiçbir mert ve kahraman kişi bu acizliği göstermez ve intiharı düşünez.” (s. 264-265)

Kadın-erkek ayırımına dayalı normları aşmaya karar veren başkışı, bu aşamadan sonra yeniden doğar. Kocadan boşanma ve çalışıp ekonomik özgürlüğünü kazanarak tek başına var olma düşüncesi içinde hareket eder. Müslüman-Türk kadınları için bir devrim niteliğindeki bu feminal tavır, başkışının cinselliğinin getirdiği olumsuzlukları aşarak bireyselleşmesine olanak tanır. Onun “*kendi için*” bir cins olabilme, topluma bir vizyon kazandırması” (Mackinnon, 2003: 127) merkezli bu başkaldırısı, “*yücelten olgu*” (Tuğcu, 2002: 157) olan özgürlük hakkını savunma ve kendi karakterini açıklığa kavuşturma çabasıdır. Kadının gelecekte sahip olacağı hak ve hürriyetlerin bir öngörüsü niteliğindeki bu karar, kadının yaşam karşısındaki tavrının da olması gerekenidir.

Özgür bir birey olarak kadın olduğu gerçeğiyle uzlaşmaya çalışan Fazıla, cinsiyet ayrımıyla kutuplaştırılmaya çalışılan dünyada “*kendisi ve başkaları için hedefler koyabilmeye*” (Tuğcu, 2002: 154) ve kendi olmaya çalışır. Erkeklere bağımlılığın bir gelenek olduğu ve kadınların yaşamını egemenlerin/ erkeklerin belirlediği bu düzen içerisinde başkışının bu atılımları, simgelenen bir nesne olmaktan kurtularak özne olma girişimidir. Zeki, kültürlü asil bir kızın cariye oluşu ve bir köle gibi alınıp satılması, bu bağlamda daha sonra kazanılacak olan özgürlüğün bedeli halindedir. “*Kendi bedenine sahip olmayan*” (Berktaş, 1998: 88) kadınlar adına bu durum, ikinci sınıf olmayı kabullenmeyerek, kendi varlığını kurmayı/ özneleşmeyi hedeflemektir. “*Kendi kendini özerkçe kurma*” (Acar-Savran, 2004; 270) çabası içerisindeki başkışı, baba ve koca evinde bulamadığı huzuru, cariye olarak çalıştığı konakta bulur.

Sonuç

Fatma Aliye’nin Muhaderat adlı romanında, mutlak ataerkil anlayışa karşı bir tepki olarak doğan feminizm, erkekleri eleştirmek amacıyla de-

ğil; kadınlara bir bilinç aşılması yapmayı hedefleyen bir işlevle söyleme dönüşür. Gerçekçi bir söylem ile kadın sorununu ve kadının toplumsal yapıdaki yerini sorgulayan yazar, geleneksel normlar ve toplumsal yaptırımların, kadınları isyan etmeksizin boyun eğen ve sabreden bir sınıf haline dönüştürme sürecine ışık tutar. Fatma Aliye, eserde, kadın-yazar kimliği ile kadını nesne olmaktan kurtaracak ve özne/kendi yapacak atılımları belirginleştirir.

Eserde, çaresiz ve erkeğe bağımlı kadının, başkişinin geleneksel normlara başkaldırısı ve feminal uyanışı anlatılır. Anne tipinin yüceltilmiş yönlerini de kişiliğinde içselleştiren başkişi, kendiliğinin farkında bir birey olarak, kendi ayakları üzerinde durma ve önce ekonomik sonra da tinsel özgürlüğüne ulaşma mücadelesi içerisinde. Baba ve koca evinde bulamadığı özgürlüğü ve huzuru, esir/cariye olarak sığındığı konakta bulur. Kendilik değerlerinin farkına varan başkişi, kadın olma yazgısını kabullenmeyerek verili olanları aşar. Böylece, bireyleşme yolunda feminal adımlar atmış ve yeni'den doğmuş olur.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, G., (2004), **Beden Emek Tarih**, İstanbul: Kanat Yayınları.

Aytaç, G., (2006), "Türk Edebiyatında Feminist Söylem", **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.4, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları: 403-409.

Badinter, E., (1992), **Biri Ötekidir** (Çev.İlknur Igan), İstanbul: Çitlenbik Yayınları.

Baykan, A.-Ötüş-Basket, B., (1999), **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktaş, F., (1998), **Kadın olmak Yaşamak Yazmak**, İstanbul: Pencere Yayınları.

Berktaş, F., (2006), **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul: Metis Yayınları.

Bora, A., (2005), **Kadınların Sınıfı**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Demir, Z., (1997), **Modern ve Postmodern Feminizm**, İstanbul: İz Yayınları.

Donovan, J., (2007), **Feminist Teori** (Çev.Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek- Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Dökmen, Ü., (2002), **Yarına Kim Kalacak? Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, İstanbul: Sistem Yayınları.

Has-Er, M., (2000), **Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Mackinnon, C.A., (2003), **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**

(Çev.Türkan Yöney-Sabir Yücesoy), İstanbul: Metis Yayınları.

Mendel, G., (2000), **Babaya İsyân** (Çev. Hüsen Portakal), İstanbul: Cem Yayınları.

Michel, A., (1984), **Feminizm** (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.

Procter, P., (1995), **Cambridge International Dictionary of English**, USA: Cambridge University Pres.

Oh, E., (2007), “Türk Romanlarında Kadın Karakterlerin Dilleri ve Üslupları”, **Folklor- Edebiyat**, C.13, S.50, s.2003-204.

Sezen, Y., (2002), **Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik**, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Tuğcu, T., (2002), **Yabancılaşma Problemi**, İstanbul: Alesta Yayınları.